

Podcast Konkurrenten

Avsnitt 5: Konkurrenshistoria: Antikens karteller

Textversion av Konkurrenten avsnitt 5 (publicerat 11 februari 2016), vill du hellre lyssna på avsnittet kan du ta del av det på vår webbplats www.konkurrensverket.se/konkurrenten.

Ola Billger:

Hjärtligt välkomna till Konkurrenten. Konkurrensverkets podd om upphandling och konkurrensfrågor. I dag har vi ett specialavsnitt. Vi kommer att resa långt tillbaka i den dokumentära historien för att prata konkurrenslagarnas ursprung. Vi ska fundera litegrann kring det allra tidigaste kartellfallet som vi känner till. Vi tänker ju ofta när vi tänker i termer av konkurrens på att lagen är ett modernt påfund. De stora företagen som bröts upp av monopolen i USA i början av 1900-talet. De bekymmer som vi ser på dagens marknad som är kopplade till den moderna ekonomin. Men problemen som finns på olika marknader har funnits väldigt länge och man har också försökt lösa de här marknadsbekymren på olika sätt. Frågan är då hur långt tillbaka kan man egentligen prata om konkurrens och konkurrenslag i den här bemärkelsen? Joen Söderholm som är kommunikatör här på Konkurrensverket har tittat djupt ner i historieböckerna.

Joen Söderholm:

Ja, det har jag och det är ju väldigt spännande, för när man först tittar på det här på ytan så brukar de flesta ha som någon slags grund, att då har man The Sherman Act, den amerikanska lagen från 1890, just det du pratade om förut. Men marknad och ekonomi och så har ju funnits ett par tusen år längre, så att säga. Så vi kan ju se konkurrenslagar i olika bemärkelser fast på andra sätt än vad vi tänker på dem i dag, då ser vi så långt tillbaka som 1100-talet f.Kr.

Ola Billger:

1100-talet f.Kr. nu har vi skickats nästan tretusen år tillbaks i tiden?

Joen Söderholm:

Ja, till och med mer än tretusen år blir det. Väldigt långt tillbaka och då är det väl civilisationerna runt Mesopotamien. Vi hade babylonierna och assyrierna och allt det här. Och även senare under antiken har vi till exempel det indiska Mauryariket och liknande, som då hade olika lagar som främst handlade om prisreglering, att man inte artificiellt fick påverka priserna på olika sätt på marknaden.

Ola Billger:

Så att så länge som folk och riken har handlat med varandra så har det uppstått marknadsstörande frågor?

Joen Söderholm:

Jamen exakt. Det verkar som att det största problemet under antiken var då särskilt monopol, kanske just för hur marknaden såg ut, att det var inte lika många aktörer, så det var lättare att ta tag i en hel marknad och ta den för sig själv. Romarna hade väldiga problem med det här när de under flera hundra år försökte reglera det här på olika sätt med olika lagar som förbjöd från att skapa monopol, men problemet uppstod igen och de lyckades aldrig riktigt ta i tu med det.

Ola Billger:

Men man försökte ändå göra någonting åt det monopolet på den romerska tiden, det var inte så att man bara struntade i de effekterna det fick på konsumenterna.

Joen Söderholm:

Nej, man såg ju att det blev kraftiga negativa konsekvenser, det var särskilt i handeln då med spannmål och sådant där. Många civilisationer hade extremt stränga regler för vad man fick göra just för att minska problem med att konkurrensen och liknande fick väldigt stora konsekvenser.

Ola Billger:

Det är väl sannolikt också ett sätt att ha ordning och reda i ett samhälle, om du har fullständigt oreglerade priser på exempelvis spannmål så kan det i sin tur leda till kravaller, upplopp och liknande.

Joen Söderholm:

Jamen, exakt. Och monopolen ser vi att de pratar om i väldigt tidiga källor, Aristoteles tar upp det i sin bok om politiken. Där har han två ganska välkända anekdoter, dels om en järnhandlare i Syrakusa, staden på Sicilien, som på ett eller annat sätt lyckades handla upp allt järn på hela ön och sedan kunde han sälja det till vilket pris han ville. Och det lite roliga här är väl att de inte hade lagar som förbjöd det här direkt i Syrakusa och regenten på Syrakusa var så här "Det där var ju faktiskt en ganska smart idé av dig, men det blir ju jättejobbigt för alla oss andra". Så tydligen den här mannen, han fick behålla sina pengar han tjänat för

att "snyggt jobbat", men blev deporterad och fick inte komma tillbaka till ön. Så det är det ena Aristoteles pratar om och även den här ganska kända anekdoten om Thales från Miletos, som var en filosof som skulle bevisa att filosofer kan faktiskt tjäna gott med pengar men väljer att inte göra det. Så han förutsåg då genom olika filosofiska vetenskapssätt hur skörden skulle gå och hyrde alla olivpressar i sin region långt i förväg och sedan när det blev en rekordskörd med oliver och alla ville pressa dem, då hade han kontroll över alla pressar och kunde hyra ut dem hur han ville. Tjänade jättemycket pengar, så nu har jag bevisat att filosofer är bäst.

Ola Billger:

Så järnhandeln i Syrakusa, vi har handel med säd under romartiden, vi har problemet med olivpressarna som Thales från Miletos berättar om. En del av det här rör sig då kring monopolfrågan och monopol är ingenting vi är förtjusta i på Konkurrensverket, hade vi funnits för tretusen år sedan tror jag vi hade haft ungefär samma åsikt då. Något annat som vi är mindre förtjusta i är förstas kartellbildning. Jag vet ju att du har fördjupat dig i ett väldigt speciellt fall, nämligen det första kända kartellfallet. Vad är det för någonting, Joen?

Joen Söderholm:

Ja, det är jättespännande att det faktiskt finns bevarat. Det hände i Aten år 346 f.Kr. vilket då är, nu ska vi se här, det var alltså en kartell på den välkända, väldigt jobbiga marknaden med spannmål, som vi redan har sagt var något av det viktigaste i den antika världen, för har man inte mat så lever man inte helt enkelt. Så det var den viktigaste, allra hårdaste reglerade.

Ola Billger:

Kan vi bara säga, hur vet vi allt det här? Hur vet vi att du inte sitter och hittar på nu med det här kartellfallet? Hur vet vi att det är bevarat? Var finns källorna till detta?

Joen Söderholm:

Källorna är ett tal som är från den här rättegången, ett tal som ska ha hållits av åklagaren och som är skrivet av en talskrivare som är väldigt känd, Lysias. Så vi vet ingenting annat eller runt omkring, det finns ingen information om hur medlemmarna i den här kartellen försvarade sig eller liknande, däremot så har ju åklagaren dragit upp alla deras argument för varför de tyckte att det var en bra idé och varför de inte hade gjort någonting olagligt. Man kan utläsa väldigt stora delar av den här situationen ur vad åklagaren ska ha sagt.

Ola Billger:

Ska vi berätta litegrann om bakgrunden, den historiska kontexten kring just det här fallet om kartellen om priserna på säd och importberoendet i Aten?

Joen Söderholm:

Ja, precis det är ju det viktiga när vi pratar om Grekland på trehundralet f.Kr. det är inte alls landet Grekland som vi pratar om i dag utan det är ju en serie stadsstater, i princip där ju Aten, Korint och Sparta är de mest kända och sedan ett helt gäng med kolonier över hela medelhavsområdet och runt Svarta havet. Och Aten, ni som har varit i Aten kanske kan tänka er att det är inte det bästa stället med markerna omkring för att odla mat för en halv miljon invånare som Aten hade. Så de var enormt beroende av att importera spannmål från hela den antika världen i princip, då var det från Sicilien, det var runt Svarta havet, Cypern, Rhodos, alla sådana här saker. Och det gör ju förstås att marknaden blir enormt viktig, hur marknaden ser ut och hela köret. Och därför hade Aten också väldigt mycket lagar kring det här. Och just det här kartellfallet, det här hände ju exakt efter det Korintiska kriget och man tror att det kan vara det som kan ha någonting med saken att göra, att tillgången på spannmål, främst då vete och korn, verkade sjunka något enormt vilket förstås får följderna att priserna steg något enormt. Vet inte exakt vad som hände här men antagligen hade kriget någonting med saken att göra. Och det är förstås inte kul när mat blir dyrt. Invånarna började väl protestera och bad de som styr i staden att gör någonting åt det här problemet. Och då var det tydligen en av dem som var ansvarig för att se till att marknaden fungerade korrekt som fick en idé, en ganska innovativ idé enligt sig själv. Det var att han gick till dem som köpte upp den här säden, spannmålet från importörerna.

Ola Billger:

Till handelsmännen, så att säga?

Joen Söderholm:

Ja, precis han gick till handelsmännen och sade: varför håller ni på att konkurrera och bråka med varandra om vem som ska få köpa in den här säden från de som kommer från Aten? Kan ni inte i stället gå ihop på något sätt och sluta konkurrera med varandra?

Ola Billger:

Som i en antik branschförening.

Joen Söderholm:

Ja, lite så där. Men så började det spåra ur ganska snabbt. Vi vet inte exakt hur de gick ihop. Troligen så kom de överens om någon form av maxpris de skulle betala för spannmål som kom in. Viktigt här också att veta är att med Atens lagar var det bland annat att alla skepp som kom in till Aten, eller till hamnen Pireus som fanns i närheten, måste sälja minst två tredjedelar av sin last annars fick de inte gå iland där. Vilket gör att de som väl gått iland, de måste sälja sina saker, de måste ta det pris som de erbjuds.

Ola Billger:

Och då minskade konkurrensen, så att säga, ur flera aspekter här, dels för konsumenterna i slutändan och för handelsmännen som skickade sina varor till Aten.

Joen Söderholm:

Ja, det blir ju litet intressant därför de är ju ett sorts mellanled, de här handelsmännen i Aten. De köper in och sedan så säljer de vidare, så de skapar ett monopol åt ena hållet när de är de enda som säljer i Aten och har gått ihop om priserna. Och monopsoni åt andra hållet, för de är de enda som köper in den här säden.

Ola Billger:

Men var det här en kartell då, som så att säga, initierades privat eller var det de styrande i Aten som kom med idén från början?

Joen Söderholm:

Det där är ju det som de grälar om väldigt mycket verkar det som under rättegången för då försvarade sig dessa handelsmän med att nej, men det var en av de styrande som bad oss att göra det här, så vi bara lydde order, så att säga. Medan den här styrande sade, men det här var ju bara en idé jag kom med. Det var ingenting jag sade att ni skulle göra och inte att ni skulle ta det så långt. Jag kan tänka mig att det är så många karteller har uppstått genom historiens gång och att det kanske är mellanhänderna som får ta det värsta.

Ola Billger:

Vad hände innan rättegången, så att säga, mellan det att den här kartellen uppstod och man började reglera priserna eller enas om vilka priser man skulle köpa in spannmålen för. Vad blev effekterna för konsumenterna i Aten?

Joen Söderholm:

Ja, de blev rätt radikalt negativa för syftet var ju att pressa ner priset för att det var alldeles för högt för den normala invånaren. Men lustigt nog blev det i stället tvärtom att de steg något enormt. Det är litet svårt att utläsa ur den här rättegången, men det verkar som om priserna blev så mycket som sex gånger dyrare på spannmål, för att då blev det också att de köpte in väldigt mycket mer och det verkar som om att de då sparade en stor del av det här spannmålet för att kunna sälja vid ett senare tillfälle.

Ola Billger:

När priserna förhoppningsvis hade gått upp ännu mer?

Joen Söderholm:

Ja.

Ola Billger:

Nu är ju eller var ju Aten, och är i sin nuvarande form i Grekland, förstås en rättsstat. Vad hände?

Joen Söderholm:

Ja, de drogs inför rätta förstås med det litet jobbiga var att Aten hade ju inte några konkurrenslagar än, till skillnad från de här rikena vi pratade om innan, för ingen hade riktigt tänkt på att den här situationen kunde uppstå. Det här var innan Aristoteles tid kan vi lägga till, så de fick ta till litet andra sådana här juridiska verktyg för att kunna komma åt det här. De var bland annat det här att de hade förvarat en väldigt stor mängd säd, vilket faktiskt var förbjudet att ha alldeles för mycket som man hade för sig själv.

Ola Billger:

Ett slags förbud mot hamstring, så att säga.

Joen Söderholm:

Ja, bland annat det och för att de hade tagit ut för mycket vinst vilket det också fanns en lag mot, ocker. Och det väl mest intressanta i det här är att de på pappret inte riktigt hade brutit mot någon lag. Kanske på grund av det så måste åklagaren intressant nog försvara sig i början av det här, att han hade valt att ställa dem inför rätta. Inte för att de inte hade gjort någonting fel utan för att väldigt många runt omkring tydligen ville att de bara skulle avrättas direkt. Vi ser ju att de har gjort någonting fel, så knacka dem i huvudet eller hur man nu avrättade folk då. Så då måste åklagaren inleda sitt tal med att "Nej, jag tycker inte att de har gjort rätt, men nu är det så att vi är en rättsstat, så därför måste vi göra så här". Vi vet ju inte heller utgången av den här rättegången, men det är ju väldigt hårda ord, det kan vi säga. Även om den här åklagaren, som då ändå verkar ha varit den schystaste mot dem.

Ola Billger:

Så vi har egentligen bara åklagarens inledande tal kring caset, vi vet inte hur det slutade, vi vet inte heller i helhet hur de här personerna försvarade sig?

Joen Söderholm:

Nej. Vi vet bitar av hur de har svarat på åklagarens frågor, men som sagt, det är väldigt hårda ord och åklagaren avslutar med det här litet syniska till rätten med att säga "Döm dem, döm dem till döden. För då kommer ni 1. Skipa rättvisa och 2. Ni kommer få bättre priser på spannmål".

Ola Billger:

Vi ska väl alla vara hjärtligt tacksamma, tror jag, att straffen för brott mot konkurrensreglerna har utvecklats en aning de senaste tretusen åren, men det är också väldigt intressant att se att den här typen av problematik går så pass långt tillbaks. Egentligen när det uppstod marknader så uppstod det någon typ av

bekymmer som man måste reglera. Men moderna konkurrenslagstiftningen, som sagt, har mer moderna rötter än så här, men det var otroligt intressant att lyssna om det här första fallet, den första kartellen i Aten. Om ni vill läsa mer om det här, så kan ni gå in på vår hemsida, se källförteckningen som finns där och ni får hemskt gärna höra av er till oss med tips på andra ämnen som vi kan ta upp i den här podden eller andra historiska konkurrensrelaterade skeden ni skulle vilja höra mer om. Tack så hjärtligt Joen Söderholm.

Joen Söderholm:

Tack själv.